

Doğu Karadeniz Bölgesi Geleneksel Konutlarında Mekânsal Kademelenme

*

Merve Saatçı – Deniz Erinsel Önder

Öz

İnsan; davranışlarını, alışkanlıklarını, hayatı anlama ve kendini anlatma biçimini yaşadığı konuta doğrudan yansıtmaktadır. Geleneksel konutlarda da mekânların biçimlenmesine yardımcı olan en önemli etkenlerden biri kültürdür. Kullanıcıya özgü yaşamın etkileri konutların şekillenmesinde kendini göstermekte, kültürel farklılıklara bağlı olarak farklı mekânsal organizasyonlar ve konut şemaları görülmektedir. Bu bağlamda, geleneksel konut yerleşimlerinin şekillenmesine yardımcı olan etkenleri belirlemek, yeni tasarımlarda veri olarak kullanmak; fiziksel, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından da önemlidir. Konut tasarımında ilk adımlardan biri; mekânların “genel” mekândan “özel” mekâna geçişte “mekânsal kademelenme” düzeyini belirlemektir. Mekanların birbiriyle ilişkisini anlamakta önemli bir kriter olan mekânsal kademelenme, bu yönüyle konut tasarımının arka planındaki kültürel kimlik hakkında bilgi sahibi olmaya da olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada; kültürel farklılığın mekânsal biçimlenme üzerinde yarattığı etkinin önemi vurgulanarak, Doğu Karadeniz Bölgesinde yakın komşuluk içinde yaşayan üç kültüre (Laz, Hemşin ve Gürcü) ait geleneksel konutlar, mekânsal kademelenme kriterleri üzerinden okunmuştur.

Çalışmada mekânlar; aşağıda belirtilen katsayılar yardımıyla genel mekândan özel mekâna sıralanmıştır:

- 1. Geçilebilirlik katsayısını elde etmek üzere, mekânın özellikleri; yani mekânın sistem içerisindeki yeri, mekânın yoğunluğu, mekânın kullanım sıklığı,*
- 2. Psiko-sosyal katsayısı elde etmek üzere, mekânın görevleri; yani mahremiyet, güvenlik, kimlik ve zaman olarak ele alınmıştır.*

Bu iki katsayı yardımıyla mekânların genel mekândan özel mekâna doğru sıralanmasına olanak sağlayan “Mekânsal kademelenme katsayısı” elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında toplam 30 geleneksel konut ele alınmış, üç kültürde de ortak olan mekânlardan “mutfak, oturma odası, giriş ve misafir odası” mekânsal kademelenme katsayılarına göre sıralanarak ortaya çıkan sonuç, konut kullanıcılarının yöreye özgü yaşama kültürü ile ilişkisi yönünden değerlendirilmiştir. Çalışmada; yüz yüze görüşme, yerinde gözlem ve mekân dizimi yöntemleri kullanılarak bulgulara ulaşılmıştır.

Aynı bölgede bir arada yaşayan üç farklı kültürün şekillendirdiği ve yaşadığı mekânlar üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada; yaşama kültürünün konut mekânlarının biçimlenmesinde benzerlikler ve farklılıklar oluşturduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kültür ve Çevre, Mekânsal Kademelenme, Mekân Dizimi, Geleneksel Mimarlık, Doğu Karadeniz Bölgesi*

Spatial Hierarchy on Vernacular Houses in Eastern Black Sea Region, Turkey

*

Merve Saatçı – Deniz Erinsel Önder

Abstract

Human beings directly reflect their attitudes, habits, self-expressions, and their way of perceiving life to their houses. For vernacular housing, as well, one of the major factors that influence spatial configuration is culture. The impact of user-specific lifestyles reveals itself through the formation of housing. Different spatial organizations and housing schemes depend on cultural differences. In this context, determining the factors that help shape vernacular housing that can be used as paradigms for new designs is essential in terms of physical, social and cultural sustainability. One of the first steps in designing a house is to determine where its spaces fall on the spatial hierarchy scale from “public” to “private”. Spatial hierarchy, which is a crucial criterion for comprehending the interrelation between spaces, also provides understanding of cultural identity. In this paper, the impact of cultural difference on spatial configuration is emphasized and vernacular housing in three different cultures (Laz, Hemşin and Gürcü) in close proximity to the Eastern Black Sea region are evaluated using the criteria of spatial hierarchy.

The criteria that help us rank the spaces from public to private are as follows;

1. In order to obtain the accessibility coefficient, the properties of the space; that is, its position within the system, its density, and its frequency of use are taken into consideration.
2. In order to obtain the psycho-social coefficient, the roles of the space; that is, its privacy, security, identity, and time are taken into consideration.

With the help of these two coefficients, the “spatial hierarchy coefficient”, which enables the ranking of spaces from public to private, is obtained.

Within the scope of the research, thirty houses were studied. The spaces designated as “kitchen, sitting room, entrance, and guest room”, which were common in all three cultures were ranked according to their spatial hierarchy coefficients. The results were evaluated in terms of user relationships with their cultures. In this research, space syntax, observation, and face-to-face interview methods were used to reach the findings.

In this study, conducted on the spaces formed and inhabited by people of three different cultures located in the same region, it was determined that the cultures produced both similarities and differences in the spatial configuration of their houses.

Keywords: Culture and Environment, Spatial Hierarchy, Vernacular Houses, Eastern Black Sea Region, Turkey

Giriş

Konutların şekillenmesinde; iklim, malzeme, topoğrafya gibi fiziksel faktörlerin yanında, toplumun inançları, gelenek ve görenekleri, davranış ve alışkanlıklarını içine alan kültürel faktörlerin etkisi de önemli bir rol oynamaktadır.

İnsanların kültürel deneyimlerine bağlı olarak ortaya çıkan farklı algılama, kavrama ve davranışsal özellikler, farklı gereksinimleri de beraberinde getirerek çevre düzenlemesine yansımaktadır. Kültürün hem çevreyi etkilemesi hem de çevreden etkilenmesi ile insan, kültür ve çevre arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşim oluşmaktadır.

Kültür ve çevre etkileşim sistemi; mahremiyet, kişisel alan, psiko-sosyal alan ve kalabalık gibi “davranışsal sürecin”, algılama ve çevresel kavrama gibi “zihinsel sürecin”, dünya görüşü, dini ve ahlaki değerlerin etkili olduğu “çevresel düzenin”, topoğrafya, bitki-hayvan yaşamını içine alan “doğal çevre” ile şehir ve konutlardan oluşan “yapısal çevrenin” birbirini etkilemesi sonucunda gerçekleşen bir süreçtir (Altman ve Chemers, 1986).

Kültür- insan-çevre etkileşim sisteminde yer alan süreçler insanın yaşam biçimine ve yaşama mekânlarının şekillenmesine farklı şekillerde etki etmekte ve çeşitli mekânsal organizasyonları da beraberinde getirmektedir. Farklı kültürlerle ait mekânsal organizasyonlar incelendiğinde; kullanıcıya özgü yaşamın etkileri, mekânların bir araya gelişlerinde ve birbiriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır.

Mekânsal organizasyonda farklı istek ve gereksinimler ile sosyal düzen, mahremiyet gereksinimi, kullanıcının cinsiyeti, kullanıcının-konuşun mekânı sürekli ya da geçici olarak kullanması, mekânın gündüz kullanımı gibi birçok değişkene bağlı olarak “mekânsal kademelenme” ortaya çıkmaktadır. Mekânların birbiriyle olan ilişkisini anlamakta önemli bir ölçüt olan “mekânsal kademelenme”, bu yönüyle konut tasarımının arka planındaki kültürel kimlik hakkında bilgi sahibi olmaya olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar arasında Semerkant konutları (Önder, 2002), Buca konutları (Korkmaz, 2009), Sakız Adası ve Çeşme Konutları (Çelikkayalar, 2015) anılabilir.

Mekânsal kademelenme, genel mekân-özel mekân sıralamasının belirlenmesinde kullanılan bir derecelendirmedir. Bu çalışmada genel-özel

mekân kavramları ile vurgulanmak istenen; mekânın bireysel ya da ortak kullanıma hizmet etmesidir (Hertzberger, 1991; Newman, 1972; Peatros, 1997; Wojgani ve Hanson, 2007).

Genel Mekân –Özel Mekân

Farklı mekânsal ölçekleri incelediğimizde her bir ölçegin kendi içinde zayıf ya da güçlü olarak kademelendiğini görebiliriz. Bir konutta kişinin kendi yatak odası özel mekândır. Temizliğinden ve düzeninden kişi sorumludur. Yaşama bölümü ise o konutta yaşayanlar için genel mekândır. Mahalle ölçeginde incelediğimizde ise her bir konutta yaşayan insanların kendi anahtarı vardır ve o konut, içinde yaşayan aileler için özel mekândır. Aile yaşadığı çevreden sorumludur, giderlerini üstlenir ve evini gözetir (Önder, 1996).

Genel mekân; belirli kurallar çerçevesinde herkes tarafından her zaman erişilebilir durumda olan ortak kullanıma açık mekânlardır.

Yarı genel mekân; giriş veya geçiş için daha az kuralı olan belirli kişi veya gruplarca sahiplenilmemiş olan mekânlardır.

Yarı özel mekân; fiziksel ve sembolik elemanlarla düzenlenen, belirli birey ve grupların belirli süreler için kullanımına sunulan, kısa ya da uzun süreli sahipli kendi içinde kullanım kuralları olan mekânlardır.

Özel mekân; kişilerin üst seviyelerdeki mahremiyet gereksinimini karşılayan, erişilebilirliği küçük gruplara ya da bireysel kullanıma göre belirlenmiş, bazen uzun bazen kısa süreli kullanılan fiziksel ve sembolik elemanlarla ifade edilen, sahiplenilmiş, korunmuş, kişiselleşmiş, gözetilen mekânlardır.

Bu çalışmanın amacı, kültür farklılığının mekânsal biçimlenme üzerinde yarattığı etkinin; Doğu Karadeniz Bölgesinde bir arada yaşayan Laz, Hemşin ve Gürcü kültürüne ait geleneksel konutların mekânsal kademelenme kriterleri üzerinden okunarak, sonuçlarının ortaya çıkarılmasıdır.

Yöntem

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan 30 geleneksel konut mekânsal kademelenme kriterlerine göre analiz edilmiştir. Bu kriterlerin belirlenmesinde; kültür-insan-çevre etkileşim sistemi içerisinde yer alan mahremi-

yet kavramı, farklı kültür ve toplumlara ait konutlarda mekânsal kademelenme, tarihsel süreç içerisinde mekânsal çeşitlenme, bina gereksinim sisteminin önemini ortaya koyan eylem ve eylem sistemi konuları göz önünde bulundurulmuştur. Konutlar; belirlenen kriterlere göre aşağıda açıklanan katsayılar yardımıyla genel mekân-özel mekân olma bağlamında değerlendirilmiştir (Önder, 1996):

1. Geçilebilirlik katsayısını elde etmek üzere, mekânın özellikleri kapsamında belirlenen kriterler;

• **Mekânın sistem içerisindeki yeri;** mekânın bir noktaya göre derin ya da sığ olması ve diğer mekânlarla olan ilişkisi sonucunda ne kadar bütünleşik ya da ayrıışık olduğu araştırılmıştır. Bu kriter mekân dizim analizi yöntemi ile değerlendirilmiş analiz sonucunda bütünleşme değerlerine ulaşılmıştır.

• **Mekânın yoğunluğu;** mekânın kullanıcı sayısının mekânın alanına oranı olarak ele alınmıştır. Bu kriterin test edilmesinde gerekli olan veriler belirli zaman dilimlerinde yapılan gözlem çalışmasından elde edilmiştir.

• **Mekânın kullanım sıklığı;** mekânın kullanıldığı saatlerin, mekânın kullanılabileceği saatlere oranı veri olarak kullanılmıştır. Bu kriter ile ilgili bilgiler gözlem çalışmasından ve konut kullanıcıları ile yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilmiştir (Anonim, 1974).

Her mekân için bütünleşme değeri, mekânın yoğunluk değeri ve mekânın kullanım sıklığına ait elde edilen değerlerin çarpımı ile geçilebilirlik katsayısı elde edilmiştir.

2. Psiko-sosyal katsayısı elde etmek üzere, mekânın görevleri kapsamında belirlenen kriterler;

• **Mahremiyet;** mekânın sistem içerisindeki konumu, ev halkına mı yoksa misafirin kullanımına mı hizmet ettiği insan-çevre etkileşim sistemi kapsamında ele alınarak, bir mekân az mahrem, orta derecede mahrem ve çok mahrem olarak üç farklı derecede değerlendirilmiştir (0:az, 1:orta, 2: çok).

• **Güvenlik;** mekânın dışarıdan gelebilecek olan istenmeyen etkilere karşı sistem içerisindeki konumu itibari ile (örn: kapılara uzaklık) güvenli olup olmaması olarak değerlendirilmiş, az, orta, çok güvenli olarak üç farklı seviyede ele alınmıştır (0:az, 1:orta, 2: çok).

- **Kimlik**; bireysel ya da ortak kullanıma bağlı olarak kişinin mekânı kullandığı süre içerisinde mekâna kendi kimliğinden bir şey katıp katmaması olarak iki derecede ele alınmıştır (0:katılabilir, 1: katılamaz).
- **Zaman**; kullanıcıların mekânı belirli sürelerde kullanmasından hareketle az, orta ve çok olmak üzere üç seviyede değerlendirilmiştir. Bu kriter için gerekli olan veriler belirli zaman dilimlerinde yapılan gözlem çalışmasından ve konut kullanıcıları ile yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilmiştir (0:az, 1:orta, 2: çok).

Oluşturulan derecelendirmelerden faydalanılarak her mekânın; mahremiyet, güvenlik, zaman ve kimlik için belirlenen değerleri toplanmış ve psiko-sosyal katsayı elde edilmiştir.

Bu iki katsayının çarpımı ile mekânların genel mekândan özel mekâna doğru sıralanmasına olanak sağlayan “Mekânsal kademelenme katsayısı” elde edilmiştir (Önder, 1996).

Çalışmanın amacı doğrultusunda:

1. Rize ilinin Fındıklı ilçesine bağlı köylerden 10 ev Laz kültürü, Rize ilinin Çamlıhemşin ilçesine bağlı köylerden 10 ev Hemşin kültürü ve Artvin ilinin Şavşat ilçesine bağlı köylerden 10 ev Gürcü kültürü örnekleri için olmak üzere, toplam 30 geleneksel ev yerinde incelenmiş ve planları çıkartılmıştır.

2. Yöre halkı ile yapılan bire bir görüşmelerde yöreye özgü yaşama biçimi ve kültürü hakkında bilgi edinilmiştir.

3. Evlerin mekânsal yapısını ve mekânların birbiri ile ilişkisini tanımlayarak, mekânsal organizasyonun arka planındaki sosyo-kültürel yapıyı araştırmak için mekân dizim yöntemi ile her bir ev, çıkarılan planlar üzerinden analiz edilmiştir. Analiz aşamasında “Depthmap” yazılımı ile mekânlar geçirgenlik özelliklerine göre birbirine bağlanarak her ev için dış bükey mekân haritaları oluşturulmuştur ve bütünleşme değerleri elde edilmiştir. Haritalarda, mekânların kırmızıdan maviye hiyerarşik olarak aldığı renkler ile ne kadar bütünleşik ya da ayrışık olduğu ortaya konulmuştur (Hillier, 1996; Hillier ve Hanson, 1984).

Üç kültüre ait geleneksel konutlarda ortak olan ‘mutfak, oturma odası, giriş ve misafir odası’ ; “bütünleşme değerleri, yoğunluk, kullanım sıklığı, mahremiyet, güvenlik, kimlik ve zaman’dan” oluşan mekânsal kademelenme kriterlerine göre analiz edilmiş ve genel mekândan özel mekâna doğru sıralanmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi

Türkiye'nin kuzeyinde yer alan Karadeniz Bölgesi; Batı, Orta ve Doğu Karadeniz olmak üzere üç alt bölgeden oluşmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi; Ordu ile Artvin illeri arasında kalan bölgeyi kapsamaktadır.

Şekil 1. İncelenen Geleneksel Konutların Bölgedeki Konumları

Yüksek dağları, dik yamaçlı vadileri, çok yağışlı olan iklimi ve zengin bitki örtüsüyle Doğu Karadeniz, oldukça farklı bir doğal yapıya sahiptir. Doğal yapıdaki farklılık ve zenginlik, bölge insanının yaşama biçimine ve yerel mimariye de yansyarak, çevreyle bütünleşen yöreye özgü yapı karakterinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Eruzun ve Sözen, 1992).

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki yüksek dağların ve dik yamaçlı vadi-lerin oluşturduğu engebeli arazi yapısı, dağınık yerleşme biçimini de beraberinde getirmiştir. Dik ve eğimli arazide evler birbirlerini kapatmadan, aralarında yeşillikler bırakarak set set gerilere doğru yayılmaktadır. Ön cephesi açıklığa bakacak şekilde yerleştirilen evler, arazinin doğal yapısı değiştirilmeden arazi ile birlikte yönelmektedir. Dağınık yerleşmenin bir diğer sebebi de; bahçeden elde edilen mısır, fındık, çay gibi gıda ürünlerinin bakımı ve korunması için, köylünün evini arazisinin yakınında kurmak istemesidir (Özgüner, 1970).

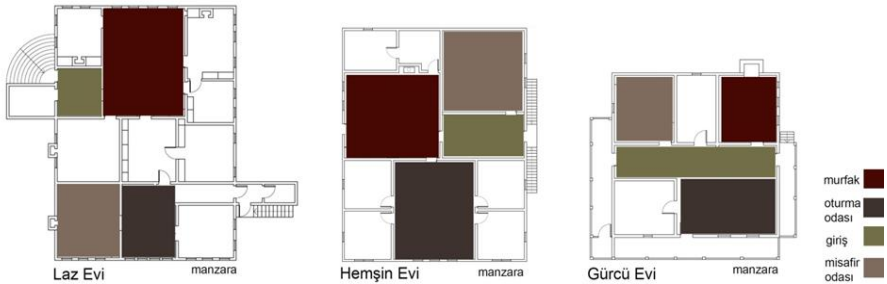
Doğu Karadeniz bölgesindeki geleneksel konutların yapımında kullanılan bölgeye özgü ana yapı malzemesi ahşap ve taştır. Taşlar, dere yataklarından toplanıp evin yapılacağı alana insan sırtında imece usulü ile veya at, eşek gibi binek hayvanların gücünden faydalanarak taşınmaktadır. Granit ayarında oldukça sağlam yapıda olan bu malzeme, çekiçlerle yontularak yapımda kullanıma uygun hale getirilmektedir. Yağmura ve rutubete dayanıklı olması ve kolay kolay alev almaması sebebiyle ahşap malzeme olarak en çok tercih edilen tür kestanedir. Geleneksel kullanımda evin ortasında yanan açık ateşin dumanları serbest olarak yükselmekte ve tavandaki boşluklardan dışarıya çıkmaktadır. Bu şekilde evi dolaşan duman aynı zamanda ahşaba sinerek dayanıklılığını arttırmakta ve malzemenin uzun ömürlü kullanılmasını sağlamaktadır. Birçoğu ortalama 150-250 yıllık olan geleneksel Doğu Karadeniz konakları hiç çivi kullanılmadan geçme sistemi ile inşa edilmiştir.

Doğu Karadeniz bölgesinin çok yağışlı olan iklimi sebebiyle, hava ve topraktaki nem oranının fazla oluşu yörede elde edilen gıda maddelerinin yeni üretime kadar korunmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebeple gıda ürünlerinin korunması amacıyla “*serender(nayla)*” adı verilen ve bugünkü buzdolabı görevini üstlenen bir ambara ihtiyaç duyulmuştur. İç kesimlerde yağışın ve nemin kıyı kesimlerine oranla daha az oluşu sebebiyle *serender* türü yaygın değildir. Bu görevi konutun içindeki odalardan biri veya tavan arasında bulunan mekânlar üstlenmektedir.

Serenderin diğer ambar türlerinden farklı olarak dikkat çekmesinin sebebi iki katlı oluşu, yapım sistemi ve estetik özelliklerindeki detaylardır. Yöreye özgü gıda ürünlerinin uzun süre korunması sorununa çözüm getiren ve konuttan sonra günlük yaşamda en önemli yere sahip olan yapı *serenderdir*. *Serendere* çıkmak için sabit bir merdiven bulunur, bu merdiveni zemine; sabit olmayan, kullanılacağı zaman indirilen, kullanılmadığı zaman kaldırılan bir başka merdiven bağlar. Başta fare olmak üzere gıdalara zarar verecek hayvanların *serendere* ulaşmasını engellemek için böyle bir sistem oluşturulmuştur. Aynı zamanda taban ağaçlarına oturtulan, *serenderi* taşıyan direkler üzerine üst yüzeyi konik olan ahşap tekerler yerleştirilmiştir. Tekerlerin görevi de fare gibi hayvanların tırmanarak *serenderdeki* yiyeceklere zarar vermesini engellemektir (Eruzun ve Sözen, 1992).

1. Geleneksel Konut Tipolojileri

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki evlerin plan tipleri birbirine benzer gibi görünse de, detaylı bir yaklaşımla incelendiğinde, yaşama kültürünün yarattığı çeşitlilikten doğan farklı yaklaşımların mekânsal kurguda önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bölgede bir arada yaşayan Laz, Hemşin ve Gürcü kültürüne ait geleneksel konutlar mekânsal kurguları açısından kendilerine özgü karakterlere sahiptir. Yaşama kültürünün mekânsal kurguya olan etkisini bu üç kültüre ait evlerde görmek mümkündür.

Şekil 2. Ortak Mekânlardan; "Mutfak, Oturma Odası, Giriş ve Misafir Odası'nın" Geleneksel Konutların Giriş Katlarındaki Konumları (Saatçı, 2014)

1.1. Geleneksel Laz Evi Ana Mekânları

Çalışma kapsamında incelenen Laz kültürüne özgü 10 ev Rize'nin Fındıklı ilçesine bağlı Sümer, Saat, Çağlayan, Arılı ve Gürsu köylerinde bulunmaktadır. Laz evleri genellikle iki katlıdır. Alt kat ahır veya depo, giriş katı yaşama mekânı olarak kurgulanmıştır.

Şekil 3. Laz Evi'nin İç ve Dış Mekânları (Saatçı, 2014)

Mutfak – “aşhane”

Evin ana mekânı olan *aşhane*; yemek hazırlığı, yemek pişirme, yemek yeme, bulaşık yıkama, oturma, dinlenme, komşu ağırlama, imece yapma gibi günlük yaşamın gerektirdiği birçok ihtiyaca cevap vermektedir. *Aşhane* ailenin bir araya geldiği, sorunların görüşüldüğü, hayatın değerli anlarının paylaşıldığı evin en önemli mekânıdır. *Aşhane* aynı zamanda kadının ev içerisinde en çok zaman geçirdiği mekândır.

Aşhane; yerleşim için seçilen arazinin korunmuş yönüne yerleştirilmektedir. Aile bireylerinin ev içindeki yaşamlarının büyük bir bölümü burada geçtiği için kış aylarında yağıştan ve rüzgârdan korunmak amacıyla böyle bir yerleşim şekli tercih edilmektedir. Ev halkının yatak odaları ve evin girişi bu mekâna açılmaktadır, *hayat'a*, tuvalete ve evin diğer kısımlarına buradan geçilmektedir. Geleneksel kullanımda bahçe ile sürekli ilişkisi olan insanın çamurlu ayakları ile içeri girebilmeleri için, aşhanenin döşemesi sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır.

Aşhanenin en önemli alanı, ortada sürekli ateşin yandığı ve ocağın bulunduğu bölümdür. Bazı örneklerde ateş yanan bölüme yüksek kemerli, geniş bacalı ocak yapılmışken, bazılarında ise ateşin dumanları serbest olarak yükselmekte ve tavandaki boşluklardan dışarıya çıkmaktadır. Aynı zamanda duman çatıdaki ve evin diğer bölümlerindeki yapı sistemini oluşturan ahşabın çürümesi önlemektedir. Tavandan ocak üzerine asılan, yüksekliği ayarlanabilir ve çengeli bulunan zincir (keremul), yemek pişirmek için kullanılan tencere ve kazanları taşıması amacıyla kullanılmaktadır. Aşhanede yanan ateş; yemek pişirme, su ısıtma gibi eylemlerin yanında, ısınma ve ev halkını bir araya getirme gibi özelliklere de sahiptir. Eve dışarıdan bakıldığında bacadan dumanların yükseliyor oluşu, o evde hayatın devam ettiğini göstermektedir (Eruzun ve Sözen, 1992).

Oturma Odası – “hayat”

Aşhaneden, bir koridor ya da holü geçtikten sonra, bazı örneklerde de doğrudan ulaşılan *hayat*; evin manzaraya bakan yönünde yer alır. Her iki yanında birer veya ikişer oda bulunur.

Hayat'ın, *aşhanede* olduğu gibi ortasında yanan bir ateş yoktur. *Aşhanede* yanan ateşin etrafı ıslendirmesi, daha az ışık alması gibi sebeplerden ötürü; daha aydınlık ve kolayca temiz tutulan, etrafında kıymetli odaların olduğu bu mekâna ihtiyaç duyulmuştur (Özgüner, 1970).

Hayat; manzaraya bakan yönündeki sedirinde oturulan, dinlenen bir mekândır. Etrafında misafir odaları bulunduğu için, daha çok bir geçiş mekânı özelliği taşımaktadır. *Aşhane' den* çok daha küçük mekânsal boyutlara sahiptir. Evin diğer bir ortak mekânı olmasına karşın aşhane kadar etkin kullanılmamaktadır.

Giriş – “küçük avla”

Evin ana giriş mekânı olarak kullanılmaktadır. Bu mekândan geçilerek *aşhane*ye ulaşılmaktadır. Bazı örneklerde evin ön cephesinde yer alan tuvalet ve banyoya da *küçük avla'dan* ulaşmak mümkündür. Evin arka cephesinde bulunan diğer giriş, bir koridora açılarak devamında aşhaneye uğramadan *hayat'a* ve diğer odalara geçişi sağlamaktadır. Arka kapının esas amacı, bahçede çalışmaktan gelen kişinin doğrudan tuvalette ve banyoya ulaşımını sağlamak olsa da, bu kapıdan eğer istenirse ve gerekirse konukların içeri alınabilmesi de mümkündür.

Misafir odası – “büyük oda”

Hayat'ın etrafında yer alan odalardan büyük olan odadır. Odada, manzaraya bakan pencerelerin önünde bulunan sedir düzeniyle oturma ve yatmaya olanak sağlayan büyük odada ısınmayı sağlamak amacıyla genellikle ocak bulunmaktadır. Daha çok konuk ağırlarken veya önemli bir amaçla konuklarla bir araya gelineceği zaman kullanılan odadır. Odanın bir cephesi boydan boya yüklük ve dolaplara ayrılmıştır.

1.2. Geleneksel Hemşin Evi Ana Mekânları

Çalışma kapsamında incelenen Hemşin kültürüne özgü 10 ev Rize ilinin Çamlıhemşin ilçesine bağlı Şenyuva, Şenköy, Ortan, Konaklar ve Yukarışimşirli köylerinde bulunmaktadır. Hemşin evlerinin iki ve üç katlı örneklerini görmek mümkündür. Alt kat ahır, giriş katı ve üst kat yaşama mekânı olarak kurgulanmıştır.

Şekil 4. Hemşin Evi'nin İç ve Dış Mekânları (Saatçı, 2014)

Mutfak – “ev”

Yemek hazırlığı, yemek pişirme, yemek yeme, bulaşık yıkama, oturma, dinlenme, komşu ağırlama gibi işlemlere karşılık gelen mekân, evin iki yaşama merkezinden biridir. Yemek yemek için aile bireyleri burada bir araya gelmektedir. Karşılıklı iki kapısı olan *ev*'in arka girişi bahçeye açılmaktadır. Yağıştan ve rüzgârdan korunmak için, yerleşilen arazinin korunaklı bölümünde konumlandırılmıştır.

Ev'in en önemli alanı, yüksek kemerli ocağın bulunduğu bölümdür. Tavandan ocak üzerine asılan, yüksekliği ayarlanabilir ve çengeli bulunan zincir, yemek pişirmek için kullanılan tencere ve kazanları taşımaya amacıyla kullanılmaktadır. Ocakta yanan ateş; yemek pişirme, su ısıtma gibi eylemlerin yanında, ısınma ve ev halkını bir araya getirme özelliği de taşımaktadır.

Oturma odası – “hayat”

Hayat evin diğer ortak mekânıdır. *Hayat* da ocak yoktur, günümüz kullanımında soba bulunmaktadır. Ev halkının odalarının açıldığı, manzaraya bakan, oturma, dinlenme, komşuluk ilişkileri gibi günlük yaşamın ihtiyaçlarına cevap veren bir mekândır. Ev halkının yatak odalarının bu mekâna açılması daha etkin olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Odalar arası geçiş mekânı özelliği taşımalarının yanında oldukça yoğun olarak kullanılan bir mekândır. *Ev* ile birlikte konutun iki ana yaşama merkezinden biridir.

Merdiven yardımıyla ulaşılan üst katta bulunan diğer *hayat*, konutun bir başka ortak mekânıdır. Oturma ve dinlenme eylemlerinden çok üst kattaki odalar arasında bulunan bir geçiş mekânı özelliği taşımaktadır.

Alt katta evin içerisinde bulunan merdivenle veya bahçeden rampayla üst kata ulaşmak mümkündür.

Giriş – “giriş holü”

Evin karşılıklı iki girişi bulunmaktadır. Ana giriş *ev* ve *yan odaya* geçişi sağlarken aynı zamanda günlük yaşamın geçtiği mekânları misafir odasından ayırarak istenilen mahremiyeti sağlamaktadır.

Misafir odası – “yan oda”

Evin girişinden doğrudan ulaşılan mekân, günlük yaşamın geçtiği ortak mekânlardan ayrı tutulmuştur. Ocağın da bulunduğu oda evin diğer yatak odalarına oranla oldukça büyüktür. Yerden 30-40 cm yüksekteki sedirleri hem yatmak hem de oturmak için kullanılmaktadır. Genellikle alt katta bulunan misafir odası, büyük konaklarda ek olarak üst katta da bulunmaktadır.

1.3. Geleneksel Gürcü Evi Ana Mekânları

Çalışma kapsamında incelenen Gürcü kültürüne özgü 10 ev Artvin’in Şavşat ilçesine bağlı Meydancık ve Demirkapı köylerinde bulunmaktadır. Gürcü evleri genellikle üç katlıdır. En alt kat ahır, giriş katı yaşama, üst kat gıda ürünlerini kurutma ve saklama ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kurgulanmıştır.

Şekil 5. Gürcü Evi'nin İç ve Dış Mekânları (Saatçı, 2014)

Mutfak – “ev”

Yemek hazırlığı, yemek pişirme, yemek yeme, bulaşık yıkama, yıkanma, oturma, dinlenme, yatma, komşuların ağırlanması gibi günlük

yaşamın ihtiyaçlarına cevap veren mekân, evin ana mekânıdır. Soğuk günlerde ev halkı burada bir araya gelmekte ve günlük yaşamın büyük bir kısmı bu mekânda geçmektedir.

Geleneksel kullanımda; ateşin yandığı buhar (ocak) ve sedir *ev*'in en önemli elemanlarıdır. Sedir hem oturmaya hem de uyumaya olanak sağlamaktadır. Buharda yanan ateş suyun kaynatılması, yemeğin pişirilmesinin yanında mekânı da aydınlatmaktadır.

Bazı konut tiplerinde *ev* mekânının hemen yanında bulunan *maran* olarak adlandırılan bir kiler bulunmaktadır. Süt, yoğurt, bal, pekmez gibi günlük olarak tüketilecek gıda ürünleri bu mekânda saklanmaktadır.

Oturma Odası – “dandraba”

Günümüz kullanımında açık olan cepheleri kapatılarak salon olarak da isimlendirilen, geleneksel kullanımda dışa açık olan *dandrabalar*, daha çok yazın kullanılan, manzarayı görecektir şekilde konumlandırılan evin en büyük mekânlarıdır. Alt katta bulunan *dandraba* havanın çok soğuk olmadığı zamanlarda yaşama alanı olarak kullanılır. Evin ana giriş kapısı doğrudan *dandrabaya* açılır. Gündüzleri tarlada çalışan ev halkı bu mekânı daha çok akşamları kullanmaktadır. Geleneksel kullanımda *dandraba* genellikle yaz mevsiminde kullanıldığı için bu mekânda ocak bulunmamaktadır.

Üst katta bulunan *dandrabaya*, alt kat *dandrabadan* veya balkonda bulunan merdivenden ulaşılır. *Dandrabaların* dışa açılan kısımlarında balkonlar bulunmaktadır. Bazı konutların bir, bazılarının iki, bazılarının da üç cephesi balkonlarla çevrilmiştir. Balkonlar hem oturmak ve dinlenmek için hem de giriş ve üst kata çıkış için kullanılmaktadır. Bazı örneklerinde *köşk* denilen dışarıya doğru taşmış bölümleri de bulunmaktadır.

Dışa açık olan üst kat *dandrabada* tarladan toplanan meyve ve sebzeler kurutulmakta ve etrafında bulunan ambarlarda saklanmaktadır. Ambarlar başta mısır olmak üzere kuru gıdaların saklandığı, yerden yüksek eşikleri bulunan ve doğrudan *dandrabaya* açılan korunaklı mekânlardır. Bazı konutlarda üst katta bulunan ambarların ihtiyaçtan ötürü odaya çevrildiği görülmektedir.

Not: Günümüz kullanımında oturma odası salon, balkon kısmı *dandraba* olarak da isimlendirilmektedir.

Giriş – “ara”

Gürcü evlerinin karşılıklı iki girişi bulunmaktadır. Ana giriş doğrudan *dandrabaya* açılan giriştir. Diğer giriş, odalar ile *dandriba* arasında bir sokak görevi üstlenmektedir ve mahremiyeti sağlamaktadır. Aynı zamanda evin ortak mekânlarından daha uzakta olduğu için; tarladan gelen kişinin evin diğer mekânlarına uğramadan, eğer misafir varsa onlara gözükmeden gıda ürünlerini üst kata çıkarmasına olanak sağlamaktadır.

Misafir odası – “geriki oda”

Evin giriş holüne açılan misafir odası, ortak yaşama mekânlarından ayrılmıştır. Ev halkına ait yatak odaları ile eşit büyüklüktedir. Yerden 30-40 cm yükseklikteki sedirleri hem yatmak hem de oturmak için kullanılmaktadır. Üst katta bulunan kiler için ayrılmış olan odalardan bazıları nüfusun fazla olduğu evlerde misafir odası olarak da kullanılmaktadır.

Geleneksel Konutların Mekânsal Dizim Analizleri

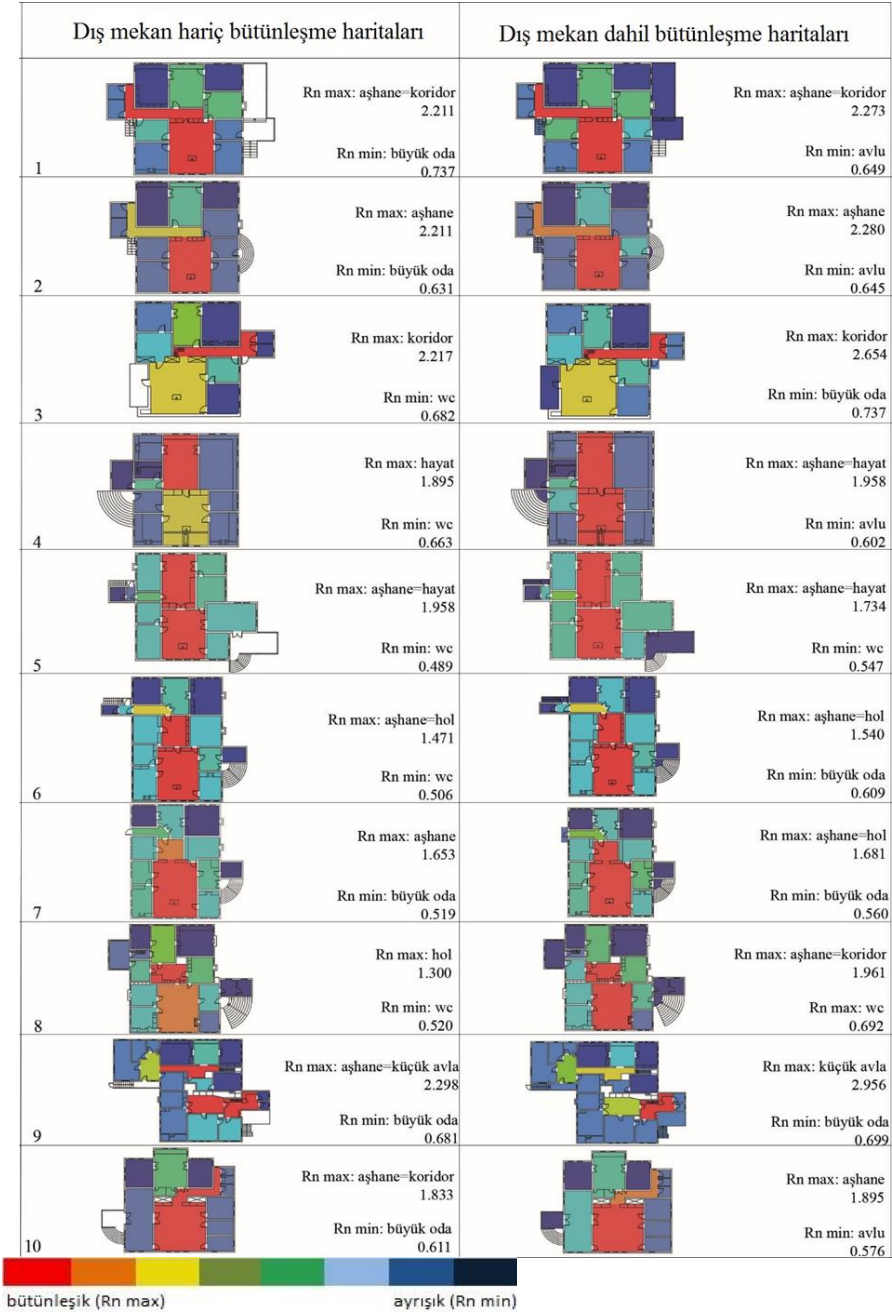
Mekânsal dizim analizi ile geleneksel konutların mekânsal yapısını ortaya koymak ve mekânlar arasındaki ilişkileri tanımlamak amaçlanmıştır. Her ev için dış mekân hariç ve dâhil olmak üzere mekânsal haritalar oluşturulmuştur. Bu haritalar konut içinde hangi mekânın daha bütünlüklü ya da ayrışık olduğunu görsel olarak okumaya olanak sağlamaktadır. Mekân dizim analizi ile mekân örüntülerinde tekrar eden veya ayrışan mekânsal düzenlemelerden yola çıkarak mekânsal organizasyon ile sosyo-kültürel yapı arasındaki ilişki araştırılmıştır.

	mutfağ (aşhane)	koridor	oturma odası (hayat)	giriş (küçük avla)	yatak odaları	misafir odası (büyük oda)	wc
1	2.211	2.211	1.474	0.884	1.142	0.737	0.884
2	2.211	1.895	1.105	0.884	0.884	0.631	0.829
3	1.774	2.217	1.478	–	1.060	0.985	0.682
4	1.895	1.206	2.211	0.829	0.829	0.884	0.663
5	1.958	1.119	1.958	0.870	0.922	0.979	0.489
6	1.471	1.307	0.871	0.871	0.828	0.588	0.506
7	1.653	1.069	0.757	0.909	0.835	0.519	0.586
8	1.891	1.300	1.387	0.990	0.729	0.697	0.520
9	2.298	2.238	1.205	2.298	0.831	0.681	0.706
10	1.833	1.833	1.100	0.785	0.785	0.611	0.720
ortalama	1.920	1.640	1.350	1.030	0.884	0.690	0.658

Şekil 6. Laz Evleri'nin Dış Mekân Hariç Bütünlüğe Değerleri Tablosu
(Saatçı, 2014)

Laz evi örneklerindeki ana mekânların bütünleşme değerlerinin aritmetik ortalaması alındığında en bütünleşik mekânın *aşhane* (1.920), en ayrışık mekânın *wc* (0.658) olduğu görülmektedir. *Aşhane* ile *hayat* arasındaki ilişki mekânsal kurgunun oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır. Laz evi ana mekanları ortalama bütünleşme değerlerine göre sıralandığında; *aşhane* 1.920, *hayat* 1.350, *küçük avla* 1.030 ve *büyük oda* 0.690 değerini almaktadır.

Aşhane'nin evin ana mekânı olması sebebiyle mekânsal organizasyonda bütünleştirici bir role sahip olduğu görülmektedir. Evin diğer bir ortak mekânı olan *hayat'ın*, misafir ağırlanan odalara geçişi sağlayan, oturma işlevinin yanında daha çok bir geçiş mekânı özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Bu özelliğinin bir sonucu olarak Laz evlerinde *hayat'ın* 1.350 olan ortalama bütünleşme değeri ile *aşhane'den* daha ayrışık bir mekân özelliği gösterdiği görülmektedir.

Şekil 7. Laz Evleri'nin Mekânsal Bütünleşme Haritaları (Saatçı, 2014)

Evin ortak mekânları olan *aşhane* ile *hayat'ın* bir araya geliş biçimleri mekânsal organizasyonda çeşitlilikler oluşturmaktadır.4 ve 5 numaralı evde *aşhane* ile *hayat* arasında başka bir ara mekân bulunmazken, 1,2 ve 3 numaralı evde *aşhane* ile *hayat* birbirine bir koridor yardımıyla bağlanmaktadır. Bu koridor hem bu iki mekân arasında bir kademelenme oluşturarak mahremiyeti, hem de tuvalet ve banyoya ulaşımı sağlamaktadır. Genel ortalamaya bakıldığında ortalama bütünleşme değeri 1.640 olan koridorun *aşhane* 'den sonra en bütünleşik mekân olduğu görülmektedir.

Ortalama bütünleşme değeri 1.030 olan giriş tüm Laz evlerinde ortalamasının altında bir değere sahiptir. Mekânsal organizasyonda giriş mekânının evin merkezinde olmaması ve en fazla iki mekân ile doğrudan bağlantılı olmasının, bütünleştiricilik etkisinin azalmasına yol açtığı anlaşılmaktadır.

Ev halkının yatak odaları *aşhane'ye* açılmaktadır. Bu yatak odaları bahçeye ve sokağa bakacak şekilde yerleştirilirken misafir ağırlamak için ayrılan odalar, günlük yaşama mekânından ayrılmış ve her zaman daha temiz ve özenle korunan ve evin manzaraya bakan bölümünde konumlandırılmıştır. Misafir odasının, mekânsal organizasyondaki konumu ile hem mahremiyet değerleri yüksek tutulmak istenmiş, hem de hareketin yoğun olduğu mekânlardan uzak olması sebebiyle temiz ve düzenli kalması sağlanmıştır. Ortalama bütünleşme değeri 0.690 olan misafir odası bu tercihlerle bağlantılı olarak evin en ayrışik yatak odasıdır.

	oturma odası (hayat)	(üst kat hayat)	mutfak (ev)	giriş (giriş holü)	yatak odaları	wc	misafir odası (yan oda)
1	2.217	–	1.774	0.887	0.806	0.739	0.521
2	3.447	–	1.273	–	0.861	0.689	0.712
3	3.447	–	1.723	–	0.861	0.878	0.689
4	8.870	–	1.478	–	1.108	0.698	-1
5	2.402	1.104	1.070	1.001	0.690	0.768	0.579
6	1.613	2.304	1.152	1.240	0.985	1.152	0.768
7	1.666	1.800	1.153	1.285	0.978	0.584	0.818
8	1.463	2.090	2.251	1.125	0.922	1.045	0.713
9	1.550	2.396	2.396	–	0.952	1.054	1.054
10	1.125	1.272	1.540	–	0.740	0.650	0.650
ortalama	2.780	1.828	1.580	1.110	0.890	0.823	0.550

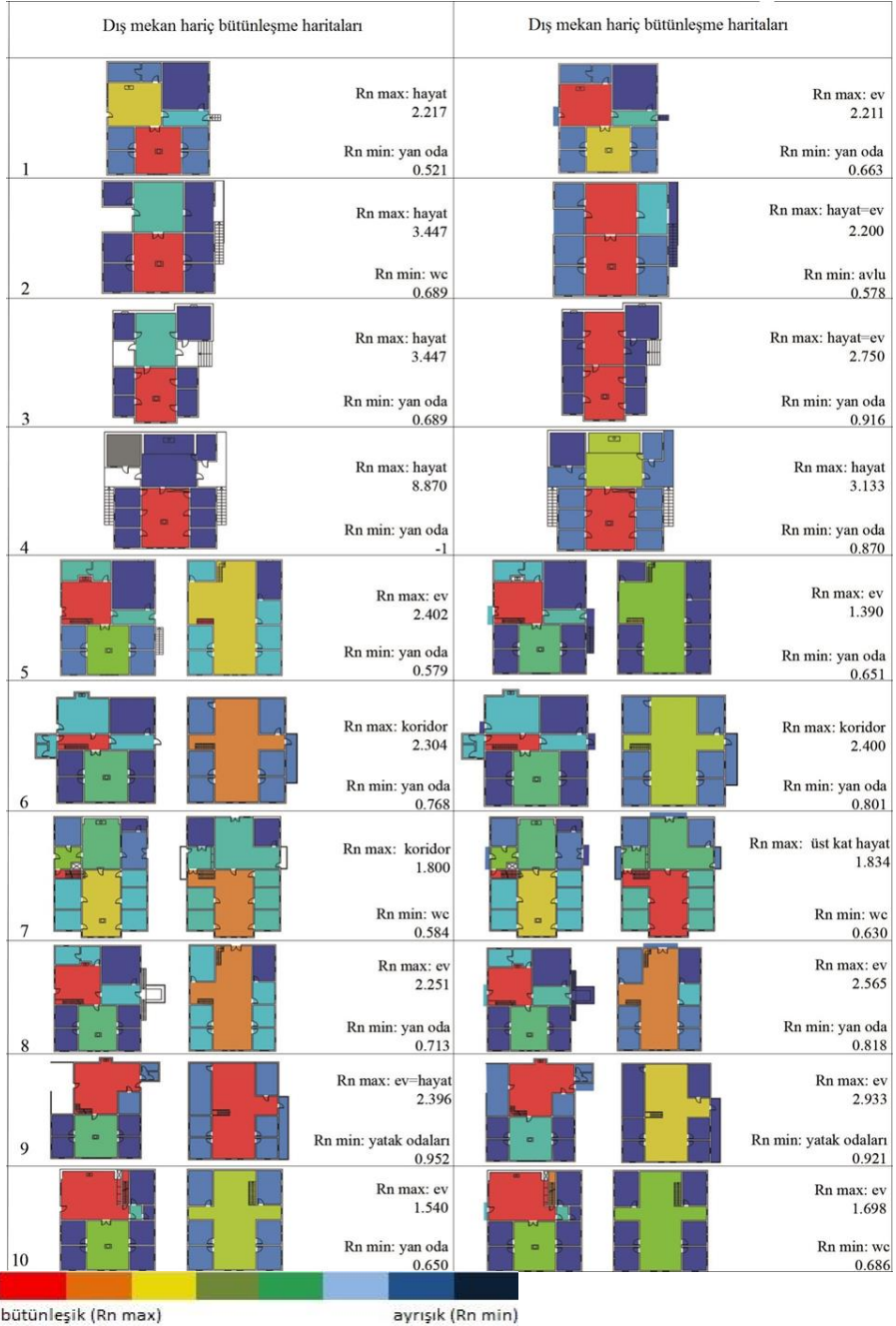
Şekil 8. Hemşin Evleri'nin Dış Mekân Hariç Bütünleşme Değerleri Tablosu (Saatçı, 2014)

Hemşin evlerinin ortalama bütünleşme değerleri sıralamasında en bütünleşik mekan 2.780 değerini alan *hayat*, en ayrışik mekan 0.550 değerini alan *yan oda*'dır. Mekânsal organizasyondaki farklılığı *ev* ve *hayat*'ın birbiri ile olan ilişkisi ve girişlerin konumu belirlemektedir. Hemşin evi ana mekânları için ortalama bütünleşme değeri sıralaması; *hayat* 2.780, *ev* 1.580, *giriş holü* 1.110 ve *yan oda* 0.550 şeklindedir.

Hayat'ın ortalama bütünleşme değeri 2.780, *ev*'in ortalama bütünleşme değeri 1.580'dir. Ev halkının yatak odalarının *ev*'e değilde *hayat*'a açılmasının, *ev*'in bütünleştirici etkisini azalttığı görülmektedir. İki katlı evlerde üst katta yer alan *hayat*, alt kattakine oranla daha az kullanılmasına karşın üst kattaki odaların tümünün bu mekâna açılması ve mekânsal organizasyondaki konumu sebebiyle 1.828 olan değeri ile *hayat*'tan sonraki en bütünleşik mekân olduğu görülmektedir.

Giriş mekânının sadece *yan oda* ve *ev* ile doğrudan bağlantılı olması sebebiyle diğer ortak mekânlara göre daha düşük bir bütünleşme değerine sahiptir (1.110).

Misafir odasının (*yan oda*), giriş mekânından kolayca erişilebilir durumda olmasına rağmen bütünleşme değerinin 0.550 olması, evin diğer mekânları ile ilişkisinin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 9. Hemşin Evleri'nin Mekânsal Bütünlüşme Haritaları (Saatç, 2014)

	oturma odası (dandraba)	giriş (ara)	balkon	yatak odaları	mutfak (ev)	misafir odası (geriki oda)
1	1.085	1.833	1.063	0.713	0.785	0.785
2	1.740	1.044	0.948	0.712	0.824	0.626
3	1.327	2.654	1.069	0.878	0.947	0.979
4	1.149	2.500	0.942	0.698	0.861	0.861
5	2.111	1.001	1.828	0.692	0.527	0.422
6	2.611	1.100	1.087	1.195	0.979	0.652
7	2.956	1.108	0.951	1.119	0.887	0.591
8	1.108	2.956	0.915	0.832	0.887	0.887
9	2.654	1.105	1.062	1.198	0.947	0.631
10	2.956	1.108	1.120	1.120	0.887	0.591
ortalama	1.970	1.640	1.098	0.915	0.850	0.700

Şekil 10. Gürcü Evleri'nin Dış Mekân Hariç Bütünleşme Değerleri Tablosu (Saatçı, 2014)

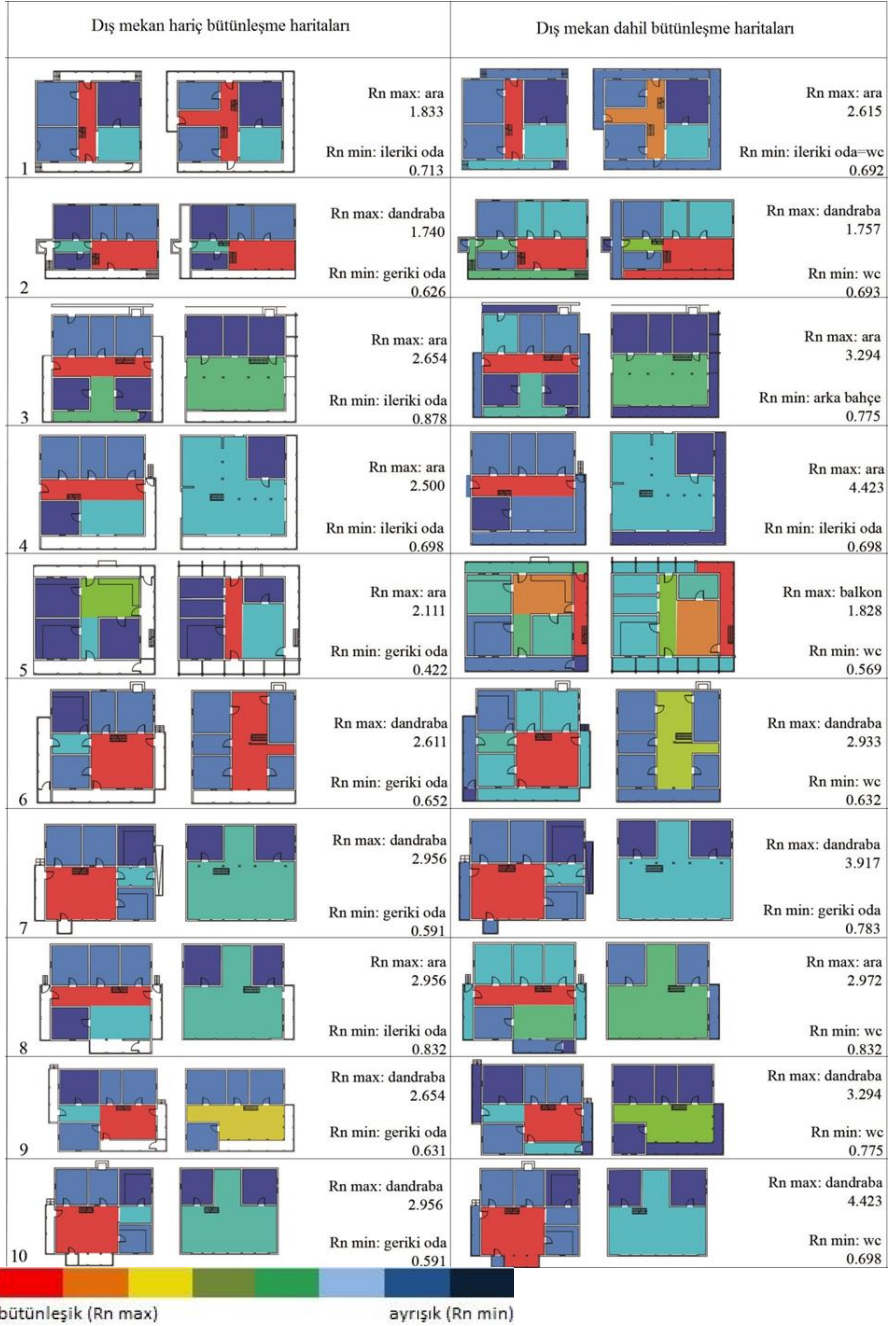
Gürcü evlerinin ortalama bütünleşme değerleri sıralamasında en bütünleşik mekân 1.970 değerini alan *dandraba*, en ayrışık mekân 0.700 değerini alan *geriki oda'dır*. Gürcü evlerinde mekânsal organizasyonda farklılık yaratan, yaşama mekânı *dandraba'nın* ev içerisindeki konumudur. Gürcü evi ana mekânları, ortalama bütünleşme değerlerine göre sıralandığında *dandraba* 1.970, *ara* 1.640, *ev* 0.850, *geriki oda* 0.700 değerini almaktadır.

Ev'in (mutfak) ortalama bütünleşme değeri 0.850'dir. Mekânsal organizasyondaki merkezi olmayan konumu ve sadece bir mekânla doğrudan bağlantısının olmasının bütünleştirici etkisini zayıflattığı görülmektedir.

Oturma alanı olan *dandraba* 1.970 olan ortalama bütünleşme değeri ile evin en bütünleşik mekânıdır. Mutfak, balkon ve giriş ile doğrudan bağlantısı olmasının bütünleştirici etkisini arttırdığı görülmektedir.

Giriş mekânı (ara) odalar ile oturma alanını ayıran bir sokak görevi üstlenmektedir. Kadının uzun süre vakit geçirdiği mekânı, hareketin fazla olduğu oturma alanından ayırarak mahremiyet gereksinimini karşıladığı görülmektedir. Bütünleşme değeri 1.640'dır. Mekânsal organizasyondaki konumu gereği bütünleştirici bir etkiye sahiptir.

Misafir odası (geriki oda), evin diğer mekânları ile en az ilişkili olan mekânıdır. Bütünleşme değeri 0.700'dür. Ayrışık mekân özelliği gösteren misafir odası ortalamanın altında bir bütünleşme değerine sahiptir.

Şekil 11. Gürcü Evleri'nin Mekânsal Bütünleşme Haritaları (Saatçi, 2014)

Mekânsal Kademelenme Katsayılarının Hesaplanması

Üç kültürde de ortak mekân olan “mutfak, oturma odası, giriş ve misafir odası”; mekânsal kademelenme katsayılarına (**geçilebilirlik katsayısı x psiko-sosyal katsayı**) göre genel mekândan özel mekâna doğru sıralandığında sosyo-kültürel yapı ve yaşam biçimindeki farklılıkların bu sıralamaya yansıdığı ve farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Mekânsal kademelenme katsayısının hesaplanması için başvurulmuş kriterlerden bütünleşme değerleri; mekân dizim analizi ile yoğunluk; kullanıcı sayısının mekânın alanına oranının hesaplanması ile kullanım sıklığı; mekânın kullanıldığı saatlerin kullanılabilir saatlere oranının hesaplanması ile elde edilmiştir. Bu kriterlere ait değerler, konutlarda belirli sürelerde yapılan gözlem çalışması ve konut kullanıcıları ile yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Psiko-sosyal katsayının bileşenleri ise yöntem bölümünde açıklanan teknikte hesaplanmıştır.

	mutfak	oturma odası	giriş	misafir odası
yoğunluk	10/40=0.250	6/20=0.300	10/10=1.000	5/20=0.250
kullanım sıklığı	15/24=0.620	6/24=0.250	10/24=0.410	8/24=0.330
bütünleşme değeri	1.920	1.350	1.030	0.690
geçilebilirlik katsayısı	0.25x0.62x1.92= 0.297	0.30x0.25x1.35=0.101	1x0.41x1.03=0.422	0.25x0.33x0.69=0.056
mahremiyet	1	1	0	2
güvenlik	1	1	1	1
kimlik	0	0	0	0
zaman	2	1	0	1
psiko-sosyal katsayı	4	3	1	4
mekansal kademelenme katsayısı	0.297x4=1.188	0.101x3=0.303	0.422x1=0.422	0.056x4=0.224

Şekil 12. Laz Evleri Ana Mekânlarının Mekânsal Kademelenme Katsayısının Hesaplanması

Laz evlerinin mekânsal kademelenme katsayısı değerlerine bakıldığında; mutfak (aşhane) 1.188 olan değeri ile en genel mekândır. 0.422 değerini alan giriş (küçük avla) ikinci, 0.303 değerini alan oturma odası (hayat) üçüncü genel mekândır. Hayat'ın evin diğer ortak mekânı olmasına karşın aşhane kadar etkin kullanılmamasının bir sonucu olarak daha düşük bir değer aldığı görülmektedir. Misafir odası (büyük oda) ise 0.224 olan değeri ile evin en özel mekânı konumundadır.

	mutfak	oturma odası	giriş	misafir odası
yoğunluk	6/12=0.500	10/25=0.400	10/10=1.000	2/12=0.160
kullanım sıklığı	10/24=0.410	12/24=0.500	10/24=0.410	8/24=0.330
bütünleşme değeri	1.580	2.780	1.110	0.550
geçilebilirlik katsayısı	0.50x0.41x1.58=0.323	0.40x0.50x2.78=0.556	1x0.41x1.11=0.455	0.16x0.33x0.55=0.029
mahremiyet	1	1	0	1
güvenlik	1	1	1	1
kimlik	0	0	0	0
zaman	2	2	0	1
psiko-sosyal katsayı	4	4	1	3
mekansal kademelenme katsayısı	0.323x4=1.292	0.556x4=2.224	0.455x1=0.455	0.029x3=0.087

Şekil 13. Hemşin Evleri Ana Mekânlarının mekânsal Kademelenme Katsayılarının Hesaplanması

Hemşin evlerinde, oturma odası (hayat) 2.224 değeri ile en genel mekân, mutfak (ev) 1.292 olan değeri ile ikinci genel mekân özelliği göstermektedir. Ev ve hayat oldukça etkin olarak kullanıldığı için giriş, bu iki mekâna oranla daha düşük bir değere sahiptir (0.455). Mekânsal kademelenme sıralamasında 0.087 ile en düşük değeri alan ve dolayısıyla en özel mekân misafir odasıdır (yan oda).

	mutfak	oturma odası	giriş	misafir odası
yoğunluk	6/12=0.500	10/25=0.400	10/10=1.000	2/12=0.160
kullanım sıklığı	10/24=0.410	12/24=0.500	12/24=0.500	8/24=0.330
bütünleşme değeri	0.850	1.970	1.640	0.700
geçilebilirlik katsayısı	0.50x0.41x0.85=0.174	0.40x0.50x1.97=0.394	1x0.50x1.64=0.820	0.16x0.33x0.70=0.036
mahremiyet	1	1	0	1
güvenlik	1	1	1	1
kimlik	0	0	0	0
zaman	2	2	0	1
psiko-sosyal katsayı	4	4	1	3
mekansal kademelenme katsayısı	0.174x4=0.696	0.394x4=1.576	0.820x1=0.820	0.036x3=0.108

Şekil 14. Gürcü Evleri Ana Mekânlarının Mekânsal Kademelenme Katsayılarının Hesaplanması

Gürcü evlerinde oturma odası (dandraba), giriş(ara) ve mutfak (ev) sırası ile 1.576, 0.820 ve 0.696 değerlerine sahiptir. Oturma odası evin en genel mekânı misafir odası (geriki oda) evin en özel mekânıdır (0.108).

Sonuç

Bu çalışmada kültürün mekânsal biçimlenmeye olan etkisi, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bir arada yaşayan üç farklı kültüre ait geleneksel ko-

nutların, mekânsal kademelenme kriterleri üzerinden okunması ile karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiş ve elde edilen bulguların yöre kültürü ile ilişkisi araştırılmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bir arada yaşayan Laz, Hemşin ve Gürcü kültürüne ait geleneksel konutların "mutfak, oturma odası, misafir ağırlama ve giriş mekânları", yapılan analizler doğrultusunda genelden özele doğru sıralandığında aynı bölgede yerleşmiş olmanın getirdiği benzerliklerin yanında, yaşam şekillerinin doğurduğu farklılıkların var olduğu ve mekânsal kurguya büyük oranda yansdığı görülmektedir.

Yaşama mekânları; üç kültürün evlerinde benzer amaçlara hizmet etmesine rağmen, mekânlara yüklenen anlamlar ve işlevlerde farklılıkların olduğu görülmüştür. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kadının günlük yaşamda üstlendiği önemli rol, Laz evindeki mekânsal kurguda da etkisini göstermektedir. Yemek pişirme, yemek yeme, oturma gibi yaşamsal ihtiyaçların tümüne cevap veren *aşhane* mekânı, evin ve evdeki yaşamın merkezi olacak şekilde konumlandırılmıştır. *Aşhane'nin* evin en büyük mekânı olması, günlük yaşamın bu mekânda geçmesi ve ev halkının yatak odalarının da bu mekâna açılmasıyla, evin idaresi kadının en çok vakit geçirdiği mekândan kolayca sağlanabilmektedir. İkinci bir ortak mekân olan *hayat* 'ın mekânsal olarak *aşhane'den* çok daha küçük olması, ana yaşama mekânı olarak *aşhane'* nin kullanıldığını, *hayat* 'ın ise daha çok oturma ve odalar arası geçiş mekânı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Hemşin evinde *aşhane'* nin görevini *ev ve hayat* 'ın beraber üstlendiği görülmektedir. *Ev'* in *aşhane* ile aynı işlevlere sahip olmasıyla beraber yatak odalarının *ev'e* değil *hayat* 'a açılması; iki kültürde de var olan *hayat* mekânının Hemşin evinde daha bütünleşik ve etkin kullanılır durumda olduğunu göstermektedir.

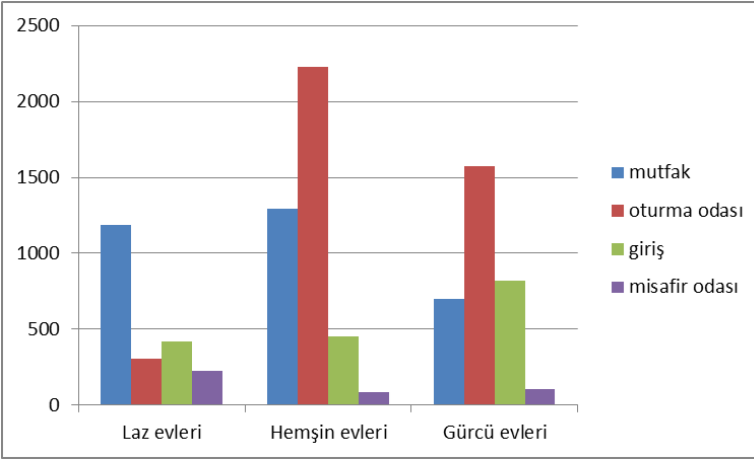
Gürcü evinde *ev(mutfak)* mekânı geleneksel kullanımda; yemek pişirme, yemek yeme, oturma ve yıkanma işlevlerinin yanında uyuma ihtiyacına da cevap verecek şekilde düzenlenmiştir. Bu mekânın diğer iki kültüre göre evin bütününden daha ayrışık bir özellik göstermesi ile evin kadınının ve onun gün içinde en fazla bulunduğu mekânın mahremiyet değerlerinin yüksek tutulmak istendiği anlaşılmaktadır. Geleneksel kullanımda oturma mekânının bir cephesinin açık olması ve daha çok yazın kullanılmasının bir sonucu olarak kışın yaşama mekânı görevini *ev* üstlenmektedir.

Diğer iki kültürde (Laz ve Hemşin) yöresel gıda ürünlerinin kurutulduğu ve depolandığı alan evin dışında *serender* ismi verilen mekânda yer alırken, Gürcü evinde yaşama katının üstündeki kat bu işlev için kullanılmaktadır. Bütün bu tespitler; Gürcü yaşama kültüründe odaların sayısının az tutularak birden fazla kullanıcıya hitap ettiğini ve günlük yaşam ile tarımın iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir.

Misafirin ağırlandığı odalar üç kültürde de evin ana yaşama mekânlarından ayrılmıştır. Bu ayrım en belirgin olarak Laz evinin mekânsal kurgusunda görülmektedir. Ev halkının yatak odaları bahçeye ve sokağa bakacak şekilde yerleştirilirken misafir için ayrılan odalar; günlük yaşamın geçtiği alandan uzak, her zaman daha temiz ve özenle korunan ve evin manzaraya bakan bölümünde konumlandırılmıştır. Bu durum misafire ve misafirle olan ilişkilere verilen önemin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Hemşin evinde ise misafir için aynı özenle her zaman temiz tutulan girişe yakın ve büyük bir misafir odası olmakla beraber, bu oda genellikle sokağa bakan tarafta konumlandırılmıştır. Laz evinin mekânsal kurgusundan farklı olarak evin manzaraya bakan bölümlerine ev halkının kaldığı yatak odaları yerleştirilmiştir. Buradan Hemşin kültüründe evin manzaraya bakan mekânlarının günlük yaşamın içine dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Gürcü evinde ise aynı özenle temiz ve düzenli tutulan misafir odası, Hemşin evine benzer şekilde girişin hemen yakınına yerleştirilmiş ve sokağa bakarken, ev halkının yatak odaları hem manzaraya hem de sokağa bakacak şekilde konumlandırılmıştır.

Giriş mekânı Laz ve Hemşin evinde ayrışik mekân özelliği gösterirken, Gürcü evinde en bütünlüklü mekânlardan biridir. *Ara* olarak isimlendirilen bu mekân, Gürcü evinin yoğun olarak kullanılan mekânlarından biridir. Hem oturma alanları ile yatak odaları arasında bir sokak görevi görmesi hem de üst katla ilişkiyi sağlayan merdivenlerden birinin burada olması sebebiyle etkin olarak kullanılan bir mekân durumundadır. Laz ve Hemşin evindeki girişlere göre evin bütünüyle daha fazla ilişkili olduğu görülmektedir.

Üç kültürün farklı sosyo-kültürel yapılarının farklı mekânsal kurguları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Mekânsal kademelenme kriterlerine göre yapılan genel mekân-özel mekân sıralaması da bu tespitlerle örtüşmektedir. Üç kültürde de ortak olan mekânlar, mekânsal kademelenme katsayılarına göre sıralandığında;

Şekil 15. Ortak Mekânların Mekânsal Kademelenme Katsayı Tablosu(m.k.k x1000)

- Laz evi için sıralama;
'mutfak > giriş > oturma odası > misafir odası'
(aşhane > küçük avla > hayat > büyük oda)
- Hemşin evi için sıralama;
'oturma odası > mutfak > giriş > misafir odası'
(hayat > ev > giriş holü > yan oda)
- Gürcü evi için sıralama;
'oturma odası > giriş > mutfak > misafir odası'
(dandraba > ara > ev > geriki oda)

Tüm bu çalışmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda; bir yerel konutun mekânsal organizasyonunda, hangi işleve karşılık gelen mekânın ne kadar genel ya da özel olacağı, ev halkının yaşama biçiminin doğurduğu ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmekte olduğu görülmektedir. Aynı bölgede dahi olsa yaşama biçiminin oluşturduğu farklılıklar evsel mekânın biçimlenmesine önemli ölçüde yansımaktadır. Aile halkının nüfusu, evdeki yaşama biçimi, ev sahibi misafir ilişkisi gibi kültürel ve sosyal değerlerin yarattığı farklı etkiler, mekânların bir araya gelişlerinde de farklılıklar oluşturmaktadır.

Özgüner (1970, s. 59) bu bulguyu "Plan şemasını bulup çıkartmak, değişik tiplerini ortaya koymak ve bir sıralama yapabilmek için plan düzenlemesine etki eden en önemli faktörün bilinmesi gerekmektedir,

bu faktörün yaşayışta aranması daha doğru olacaktır, çünkü iklim, topografya, manzara, güneş ve malzemenin rolü ikinci derecede etkili olmaktadır” şeklinde ifade etmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında varılmak istenen nokta; yaşama kültürünün oluşturduğu benzerlik ve farklılıklar doğrultusunda her kültürün kendine özgü bir mekânsal organizasyona sahip olduğu ve geleneksel konutların, yaşama kültürü ile mekân arasındaki ilişkiyi anlamada bize önemli ipuçları sunduğudur. Bu bağlamda, geleneksel konut yerleşimlerinin şekillenmesine yardımcı olan etkenleri belirlemek ve yeni tasarımlarda veri olarak kullanmak; fiziksel, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemli bir değere sahiptir.

Mekânsal kademelenme katsayısını elde etmeye yönelik olarak kullanılan yöntem Önder’in (1996), “Kent Otellerinde Mekânsal Kademelenmenin Değerlendirilmesi için Bir Yöntem” başlıklı doktora tezinde uygulanmış ve yazar tarafından geliştirilmiştir. “derinlik-sıklık, yoğunluk, kullanım sıklığı, mahremiyet, güvenlik, kimlik ve zaman” kriterleri üzerinden gerçekleştirilen çalışma sonucunda konuk ve personelin kullanımında olan mekânlar genelden-özele “sıralanmıştır”.

Bu çalışmada ise, yöntemin kapsamı konut araştırmasına uygun olarak geliştirilmiş ve mekân organizasyonu ile kültür arasındaki ilişkiyi araştırmak için, farklı olarak mekânsal dizim analizi üzerinde durulmuştur. Toplam 30 konut için mekânsal bütünleşme haritaları oluşturulmuş, her bir konut için belirlenen 4 ortak mekân üzerinden bütünleşme değerleri elde edilmiştir. Özellikle yoğunluk, kullanım sıklığı gibi verilere yönelik daha sağlıklı bilgiler elde etmek için bu yöntemin otel, hastane, havalimanı, sinema salonu gibi gün içinde kullanıcı sayısının ve kullanım saatlerinin daha belirgin olduğu yapılarda uygulanması ile daha net sonuçlar elde edilebilir. Konutlarda ise uzun süreli gözlem çalışması ve konut kullanıcılarından elde edilecek bilgiler doğrultusunda yöntemi uygulamak mümkün olmuştur.

Bu çalışmanın devamında; Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki diğer yerleşimlere ait geleneksel konutların mekânları üzerinde de benzer analizler yapılarak, bölgenin tümüne yönelik konut tipolojileri oluşturulabilir. Bu şekilde yaşama kültürü ile mekân arasındaki ilişki aynı bölge üzerinden daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Altman, I. ve Chemers, M. (1986). *Culture and environment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anonim, (1974). *Handbuch der baubezogenen bedarfs planung*. Zentralchiv Für Houchulbau, Stuttgart, Houchschul- Information- System, GmbH, Hannover.
- Çelikkayalar, E. (2015). *Sakız Adası ve Çeşme Konutları'nın mekân dizim yöntemiyle karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi. YTÜ, İstanbul.
- Eruzun, C.ve Sözen, M. (1992). *Anadolu'da ev ve insan*. İstanbul: Emlak Bankası Yayınları.
- Hanson, J. (1998). *Decoding homes and houses*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hertzberger, H. (1991). *Lessons for students in architecture*. Rotterdam: 010 Publishers.
- Hillier, B. (1996). *Space is the machine*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, B. ve Hanson, J. (1984). *The social logic of space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Newman, O. (1972). *Defensible space, crime prevention though urban design*. New York: The Macmillan Company.
- Peatros, F.D. (1997). The spatial dimation of control in restrictive settings. IM.D. Major ve L. Amorim, D. Dufaux (Eds.). *Proceedings of the first international space syntax symposium içinde* (s.14.1-14.15). London: University Collage London.
- Önder, D.E. (1996). *Kent otellerinde mekânsal kademelenmenin değerlendirilmesi için bir yöntem*. Doktora tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Önder, D.E. (2002). A new housing group for sub-residential area in Samarkand - a morphological comparison. *Cities*, 19(5), 237-239.
- Özgüner, O. (1970). *Köyde mimari: Doğu Karadeniz*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Korkmaz, S. (2009). *Buca Konutları'nın mekân dizim yöntemiyle analizi*. Yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Saatçı, M. (2014). Yüksek lisans tezi için Rize ve Artvin iline bağlı köylerde gerçekleştirilen alan çalışması (Henüz yayımlanmamış). Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Wojgani, H. ve Hanson, J. (2007). Extra care housing: A paradigm shift. A. S. Kubat, Ö. Ertekin, Y. I. Güney ve E. Eyuboglu (Eds.). *Proceedings of the sixth International space syntax symposium içinde* (s.065.1-065.15), İstanbul: ITU Faculty of Architecture.

Merve Saatçi: Lise öğrenimini Rize'nin Fındıklı ilçesinde tamamladı. 2007 yılında başladığı Yeditepe Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nden 2012 yılında mezun oldu. Aynı yıl, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Bina Araştırma ve Planlama programında yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans tezi için, 2013-2014 yılları arasında Rize'nin Fındıklı ve Çamlıhemşin ilçeleri ile Artvin'in Şavşat ilçelerine bağlı köylerde yerel mimari üzerine alan çalışmaları yaptı. Alan çalışmalarından yararlanarak, Prof.Dr. Deniz Erinsel Önder ile birlikte hazırladığı "Spacial Hierarchy on Vernacular Houses in Eastern Black Sea Region, Turkey" başlıklı bildiri, 13-17 Temmuz 2015 tarihleri arasında University Collage London' da düzenlenen 10. Uluslararası Space Syntax Sempozyumu'na kabul edildi ve sunuldu. Kültürün mekânsal biçimlenmeye etkisini, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki yöreye özgü yerel konutlar üzerinden araştırdığı yüksek lisans tezi ile ilgili çalışmaları halen devam etmektedir. **E-posta:** mrv_saatci@hotmail.com

Prof. Dr. Deniz Erinsel Önder: 1986 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1996 yılında Doktor, 2003'te Doçent, 2011 yılında Prof. Dr. unvanı almıştır. 1987 yılından beri Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Konut sorunu, Mekân Okuma, Turizm ve Turizm yapıları konusunda gerçekleştirdiği ulusal ve uluslararası araştırma, yayın, mimari proje ve uygulamaları vardır. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde yönetim görevleri yanında akademik ve kültürel organizasyonlarda görev almış, gönüllü sergiler, konserler ve caz festivalleri düzenlemiştir. Deniz kabukları ve çakıl taşlarıyla hazırladığı işlerini 2004 yılında Yapı Endüstri Merkezi'nde sergilemiştir. Tasarladığı takıları gümüş ve altın ile üretmekte, çeşitli sergilerde paylaşmaktadır. Yönetmen, roman ve şarkı sözü yazarı George Kordellas'ın şarkı sözlerini Yunancadan dilimize çevirmiş, kitap olarak yayına hazırlamaktadır. **E-posta:** erinselonder@gmail.com